

**MAHMUDXO‘JA BEHBUDIYNING “PADARKUSH” DRAMASI ILM
TARG‘IBOTCHISI****Orifjonov Maxammadjon Shoodiljon o‘g‘li**

O‘zbekiston xalqaro islom akademiyasi magistratura talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada ulug‘ ajdodlarimizdan bo‘lmish Mahmudxo‘ja Behbudiyning sermahsul va boqiy ijodiy faoliyati davomida yozgan “Padarkush” dramasi haqida ma‘lumotlar bilan tanishishimiz mumkin.

Kalit so‘zlar: padarkush, drama, teatr, ta‘lim, tarbiya, qotil, obraz, ma‘rifat, zamon, dunyo, Vatan, millat.

Mahmudxo‘ja Behbudiyning “Padarkush” dramasi 1911-yilda yozilgan bo‘lib, oradan ikki yil o‘tgach, ya‘ni 1913-yilda kitob holida nashr qilinadi. Behbudi o‘zbek adabiyoti tarixida birinchilardan bo‘lib dramatik asar yozdi va u Turkistonning barcha shaharlarida namoyish etildi. Bu bilan Behbudi o‘zbek teatrining tamal toshini qo‘ydi. Dramada jaholat, ilmsizlik, tarbiasizlikka qarshi ma‘rifat ulug‘lanadi. Muallif “o‘qimagan bolaning holi”ni, ayanchli oqibatlarini bayon etishni maqsad qilib oladi. Behbudi yoshlar ta‘lim olishi va kamolga yetishida ijtimoiy va oilaviy muhit alohida o‘rin tutishini “Padarkush” dramasi negiziga joylashtiradi. Dramada Boy, uning o‘g‘li Toshmurod, yangi fikrli Domla, ruscha tahsil olgan Ziyoli, boyning mirzasi Xayrullo, boyning qotili bo‘lgan Tangriqul va boshqa obrazlar qatnashadi.

Dramaturg ilgari surgan ma‘rifatparvarlik g‘oyasi shu obrazlarning o‘zaro suhbatlari, bahs-munozaralari jarayonida namoyon bo‘ladi. Har bir obraz tabiatiga xos fazilat, xususiyat va qusurlar ularning gap-so‘zlari, xatti-harakati, muallif tomonidan berilgan kichik izohlar yordamida ko‘rsatiladi. Boy obrazi orqali pul, mol-dunyoga ega bo‘lgan, ammo uni ilm yo‘li, farzand tarbiyasi uchun sarflashni o‘ylamagan kimsa qiyofasini beradi. Eng achinarlisi, Boy Domlaning ham, Ziyolining ham nasihat va maslahatlariga quloq tutmaydi; savollariga qo‘pollik bilan, beparvo va loqayd javob qaytaradi. Boy hamma narsani – inson qadrini ham, obro‘-e‘tiborini ham boylik bilan o‘lchaydi; o‘z boyligi tufayli hamma-hamma ularni “izzat qilishadi” degan fikr bilan yashaydi.

Dramada boyning eng katta xatosi ziyoli kishilarning so‘zlariga quloq solmasdan, quloq solsa ham, noilojlikdan, mudrab, o‘z jigarbandining taqdiriga befarq qaraganidir. Bilamizki, sharqona madaniyatimizda farzand, eng avvalo, otaga so‘zsiz itoat etishi lozim. Boy ham vaqtida insofga kelib bolasini yo‘lga solganida, bunday mudhish holat, balki yuz bermagan bo‘lar edi.

Asarni o‘qiganimizda bizga ma‘lum bo‘ladiki, Boyning huzuriga dastlab, domla kirib keladi va farzandini o‘qitishi, uning ilmi shaxs sifatida kamolga yetishini targ‘ib qiladi. Afsuski, Boy uning gaplariga bepisandlik bilan qaraydi va aytadiki: “Mening xat-savodim bo‘lmasa ham, o‘qimagan bo‘lsamda shaharning eng katta, ko‘zga ko‘ringan boylaridanman”, - deydi. Chunki Boy uni hamma puli borligi uchun “izzat-hurmat” qiladi deb o‘ylaydi. Bilmaydiki, inson moddiy taraflama boy bo‘lish bilan bir qatorda ham ma‘nan, jismonan, ham ruhan boy va sog‘lom bo‘lishi kerakligini. Domla boyni ilm-ma‘rifatga chorlagani uchun uni yoqtirmay huzuridan chiqaradi. Ketayotib domla ilm olish har bir musulmon inson uchun, xoh u ayol bo‘lsin, xoh erkak, farz ekanligini aytadi va bu narsalarni ularga yetkazib berish domla uchun bo‘ynidagi qarz ekanligini, bu ishni bajarib u yelkasidan soqit qilganligini aytib boyning huzurini tark etadi.

Keyin Ziyoli Boy huzurida paydo bo‘ladi. Boy uni ham yoqtirmaydi. Shu bois “qordan qutulib, yomg‘irga uchradim” deb g‘udranadi. Domla aytgan fikr-mulohazaga yaqin gaplarni Ziyoli ham ta‘kidlaydi. Muallif ishtirokchilarga ta‘riflar ekan, Ziyoliga “millatchi musulmon” degan sifat beradi. Bu o‘rinda “millatchi” so‘zini “millatparvar” tarzida tushunish lozim. Chunki Ziyoli tabiatida millatparvarlik ham, musulmonchilik ham jamlangan. Behbudi millatini sevib dinini esda tutadigan, ayni damda, dinini sevib millatini ham esdan chiqarmaydigan insonlarni shu obraz

vositasida ko'rsatmoqchi bo'ladi. Ziyoli "olimi diniy" – din bilimdoni va "olimi zamoniy" – zamon bilimdoni bo'lish uchun qanday ilmlarni egallash zarurligini Boy bilan bo'lgan suhbatida bir-bir sanab chiqadi. Dramada Domla bilan Ziyolining turmushdagi yo'l-yo'rig'i bir-biriga yaqin. Ular asardagi Boy, Toshmurod, Tangriqul, Artun kabi obrazlarga qarama-qarshi turadi. Dramatik asar voqealarini oradagi shu ziddiyat harakatga keltiradi. Bu qaramaqarshilikka ijtimoiy ma'no berib, ma'rifatlilar bilan johillar, ilmlilar bilan ilmsizlar, ogohlar bilan loqaydlar o'rtasidagi kurash tarzida tushunish o'rinli bo'ladi.

Toshmurod do'st kim, dushman kim – farqiga bormaydi. Shuning oqibatida Tangriqul bilan birga o'z uyiga o'g'rilikka borishga rozi bo'ladi. Otasining sandiqdagi mol-mulkini o'marish yo'llarini maishatparast sheriklari bilan rejalashtiradi. Ularni o'z uyiga boshlab borganida otasi sezib qoladi; Boyni o'ldirib, pulini olib ketishadi. Asardagi ushbu sahnadan Biyning farzandini o'qitmaganligi, uning ziyoli bo'lishiga harakat qilmaganligi, ota sifatida farzandiga to'g'ri tarbiya bera olmaganligini ko'rishimiz mumkin. Johillik, ilmsizlik insonni qanday yo'llarga boshlashini ko'rishimiz mumkin. Ilm-fan hamma zamonlar uchun zarur va muhim bo'lgan. Olimlar jamiyat taraqqiyoti uchun ma'naviy tayanch vazifasini bajaradi. Shu jihatdan "Padarkush" dramasi aytilgan ilmga doir qarashlar, jaholatga qarshi ma'rifat yo'lidan yurish zarurligi bugun ham ahamiyatli.

Mahmudxo'ja Behbudiyning ushbu dramasi XX asr boshlarida yozilgan bo'lsa-da, hozirgi kun bilan ham chambarchas bog'liq. Chunki uning zamirida ma'naviy-ruhiy, tarbiyaviy ma'no yotadi. Tarbiya hech qachon eskirmaydigan hamda tugal yechimi topilishi mushkul bo'lgan masalalardandir. Insonni yoshligidan tarbiyalash lozim. Odam farzandini ham navnihol daraxtga mengzash mumkin. Uni qay tomonga yo'naltirib tarbiyalansa, umrining oxirigacha ana shu yo'lidan boradi. Mahmudxo'ja Behbudiy juda qisqa sahna asari vositasida o'z ma'naviy dunyosini, ilm-ma'rifatning qadr-qiymatini zo'r mahorat bilan bayon qiladi.

Aynan din ilmlaridan boxabar bo'lgani uchun uning qahramonlari nutqida "Ilm olish barcha erkak va ayollar uchun ham farzdir", "Beshikdan mozorgacha ilm izlash lozim" yoki "Xitoyga borib bo'lsa ham ilm talab qilinglar" kabi so'zlarning mazmuni berib boriladi. Domla va Ziyoli nutqini muallif hikmatlar, ibratli gaplarga boy tarzda beradi. Ilmdan yiroq bo'lgan obrazlar nutqida esa ancha kambag'al va ko'cha-ko'ya qo'llanadigan so'zlar ishlatiladi.

Mahmudxo'ja Behbudiy "Padarkush" dramasi orqali har bir zamon va makonda o'z ahamiyatini yo'qotmaydigan dolzarb mavzuni yoritib beradi. Ilm-marifatsiz, mehnat-mashaqqatsiz hayotda hech narsaga erishib bo'lmaydi. Qachonki, o'qib bilimli bo'lsakki hayot yo'limizni saodatli qilishimiz mumkinligini ushbu asar orqali yaqqol isbotini ko'rishimiz mumkin.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, "Padarkush" dramasi ilm-ma'rifatga targ'ib va tashviq qilish e'tiboridan juda katta tarbiyaviy ahamiyatga egadir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Behbudiy M. Tanlangan asarlar.-T.: "Ma'naviyat". 1997.
2. Qosimov B. Karvonboshi.// Behbudiy M. Tanlangan asarlar.-T.: "Ma'naviyat". 1997.
3. Ahrarova Z. Mahmudxo'ja Behbudiyning ma'rifiy-pedagogik qarashlari. NDA. - T.: 1997.
4. Hoji Muin. Behbudiy muxlislariga ochiq xat // Turkiston. 1922. 21-dekabr.
5. Alimova D., Rashidova D. Mahmudxo'ja Behbudiy va uning tarixiy tafakkuri. - Toshkent: Akademiya, 1999.
6. Baldauf, Ingeborg. XX asr o'zbek adabiyotiga chizgilar. - Toshkent: Ma'naviyat, 2001.
7. Jadidchilik harakatining ijtimoiy-siyosiy mohiyati va jadidlar tafakkuri. - Toshkent: Universitet, 1999.
8. Ismoil Gasprinskiy va Turkiston. - Toshkent: Sharq, 2005.
9. Karimov N. Mahmudxo'ja Behbudiy. - Toshkent, 2010.
10. Qosimov B. Maslakdoshlar. - Toshkent: Sharq, 1994.

-
11. Qosimov B. Milliy uygʻonish: jasorat, maʼrifat, fidoyilik. - Toshkent: Maʼnaviyat, 2002.
 12. Qosimov B., Dolimov U. Maʼrifat dargʻalari. - Toshkent: Oʻqituvchi, 1990.